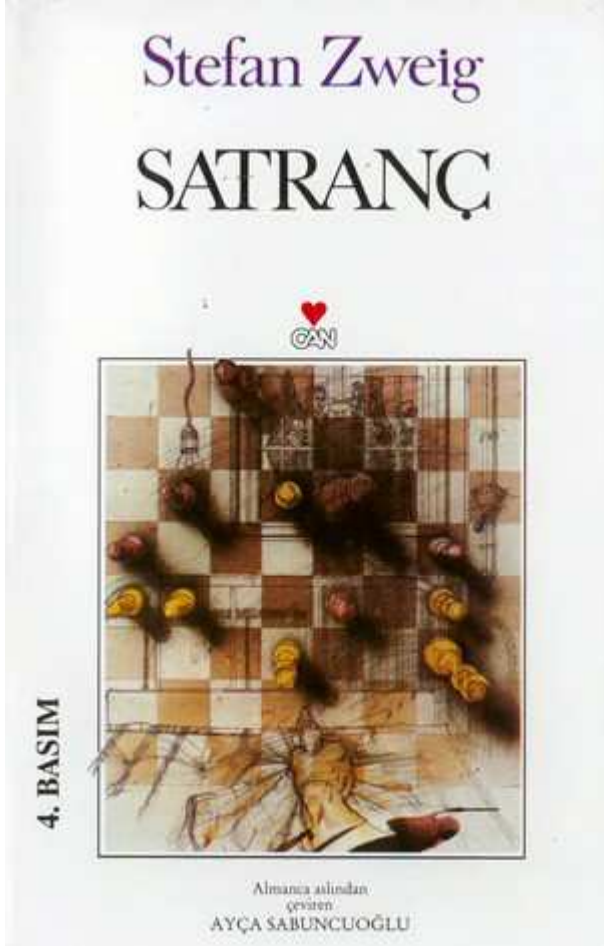

“Satranç” Kitabı Üzerine Bir İnceleme

Ilgaz Gümüştaş

www.zamansizhamleler.com

Bir kısa öykü olarak Stefan Zweig’in “Satranç” adlı kitabı belki de O’nun en iyi eseridir. Zweig’in son öyküsü, okuyan herkesi etkisi altına alır. Bir daha da akıldan çıkmaz. Fakat bu kitabın büyüklüğü nereden kaynaklanır? İşte bu sorunun yanıtını uzun zaman –kitabı bir çok kez okumuş olsam da bulamadım. Bu incelemeyle birlikte artık doğru cevabı bulduğumu düşünüyorum.

Konu:

Kitap bir geminin limandan hareket etmesiyle başlar. Ünlü dünya şampiyonu Mirko Czentovic gemiye binmiştir. Öykünün kahramanı, arkadaşının uyarmasıyla şampiyonu farkeder ve O’nunla tanışmak belki de bir maç yapmak için çeşitli denemelere girişir. Bu denemelerin ortasında iş rayından çıkar. Olayların akışı ana karakter tarafından kontrol edilemez bir biçimde gelişmeye başlar. Şampiyonla maç yapmak için tanıştığı arkadaşı Mcconnor yenilgi tanımayan hırslı bir adamdır. Sahip olduğu parası sayesinde dünya şampiyonuyla maç yapmayı başarır. Birkaç kez yenildikleri serinin son maçında, birden

bir el oyuncunun kolunu tutar ve doğru hamleyi söyler. Bu hamle yaşanmış bir trajedinin ürünüdür. Hitler zamanında yapılan işkencelerin bir çeşidi de bu kişiye yapılmıştır : Dr. B

Dr. B, İkinci Dünya Savaşı zamanında kapatılmış olduğu otel odasında şans eseri çalmış olduğu bir satranç kitabıyla uzun bir zaman geçirmiştir. Bu sürede üstün bir satranç oyuncusuna dönüşmüştür. İşte dünya şampiyonun karşısına çıkacak rakip böyle ortaya çıkmıştır.

Karakterler :

Kitabın ilk bölümü Czentovic’e ayrılmıştır. Küçüklüğünden beri olan gelişimi ve satrançla olan tanışmasının devamında dünya şampiyonu olmasına kadar giden yol anlatılır. Babası küçükken bir kazada ölür. O’na acıyan peder küçüğü himayesine alır. Oysa çocuk pek konuşmaz, arkadaşlarıyla ilişkisi yoktur, dersleri kötüdür. Bu Fischer’n ünlü sözünü anımsatır:

“Anasız babasız büyüyen çocuklar, aç kurtlar gibi büyüyorlar.”

Ama Czentovic hırçın, asi değildir. Denilenleri yapar. Başka da bir şey yapmaz. Bir tesadüf eseri satranç yeteneği keşfedildikten sonra yükselişi çok hızlı olur. Altı ayda satrançla ilgili bütün teknik kısımları öğrenir. Ama hayalgücü yetersizdir. Oyunu kafasında canlandıramaz bile. Fedalı bir oyun tarzına değil de kale finallerine girmesi daha güçlü bir ihtimaldir. Dr.B ile olan maçında da 42.hamleden sonra oyun devam ettiğine bakılırsa Czentovic'in oyun tarzının sakin, ısrarcı, yavaş yavaş kazanan bir oyun olduğu düşünülür. Czentovic 18'inde Macaristan, 23 yaşında dünya şampiyonu olur. O'nu Napolyon veya Hanibal'e benzetir yazar. Satrançta başarılı oldukça insanlara yüksekte bakma hastalığı da giderek artar. Czentovic satrançtan başka bir şeyle ilgilenmeyen cahil bir adamdır. Tek konuştuğu tek tük de olsa kendi gibi köylülerdir. Satrançta kazanmayı kendi dünyası yapar. Başarılar geldikçe ukalalığı artacak, sosyal yaşamında en büyük değeri kendi hamlelerine ve sonradan da paraya verecektir.

Dr. B'nin ismi Kafka'nın veya Paul Auster'in isimlerine benzer. Josef K. gibi tam ismi verilmez, gizli kalır. Dünya şampiyonuyla maç yapmak isteyen asıl kahramanımızın ismi ise hiç verilmez. Bir gizem her zaman vardır.

Sayfa 26'da ise McConnor ile tanışırız. Viski içen, sert, atletik yapılı, zengin, güçlü sert çenesiyle. İlk tasvirden hemen kaba bir adam olduğunu anlatır bize yazar. Mc Connor da yenilgi nedir bilmez, her zaman kazanmak ister. Yalnız Czentovic'in kazanma hırsıyla Mc Connor'un kazanma hırsı arasında fark vardır. Mc Connor karşısına çıkacak her oyunda her kişiyi yenmek ister. Önemli olan oyun değil kendisidir. Değer verdiği şey sadece budur. Yüzeysel bakar, acemice saldırır. Czentovic'in aksine oldukça sosyaldır ve egosunu o sosyallikte hava atarak tatmin etmektedir. Czentovic ise insan görmek istemez. Onların görüşlerine de değer vermez. Küstah tavırlarıyla hissettirir bunu. İki taraf da insanları küçük görme eğilimindeyken yine de farklı bir düşünce yapısı çizerler.

Değerlendirme:

Kitapta satranca bakış açısında muazzam bir yolculuk yapılıyor. İlk başta bütün hayatı boyunca bir şahı kenara sıkıştırmanın ne kadar anlamsız olduğundan bahsedilirken, Mc Connor dünya şampiyonuyla bir satranç maçı yapabilmek için büyük bir parayı cebinden çıkartabiliyor. Arkadaşı şaşırınca da satrancın bir iş bunu yapanın da bir işadamı olduğu düşüncesini ortaya koyuyor. Giderek şiddetlenen bir akış hızında satrancın değeri tam olarak veriliyor. Sf.23'de satrancın belki de en iyi tarifi karşımıza çıkıyor:

“Hem çok eski hem de yepyeni, düzeneği hem mekanik hem hayal gücüne bağlı, hem sabit geometrik bir alanla sınırlı hem de bileşenleri sınırsız, hem sürekli gelişen hem de kısır, hiçbir şeye götürmeyen bir düşünme, hiçbir şeyi hesaplamayan bir matematik, yapıtları olmayan bir sanat, maddesi olmayan bir mimari, bununla birlikte varlığıyla bütün kitap ve yapıtlardan daha dayanıklı olduğu su götürmez, bütün halklara ve bütün zamanlara ait tek oyun.”

Sayfa 33'de Dr B, bu uzun öyküye dehşetli bir şekilde aniden girer. “Mc Connor piyonu son kareye sürmek için elini uzatmıştı ki , birisi kolundan yakaladı, alçak sesle ve heyecanla fısıldadı. “Tanrı aşkına! Sakın ha!”

“Şimdi veziri alırsanız, fili c1'e sürüp piyonunuzu kırar, siz de atınızı geri çekersiniz. Ama bu arada boştaki piyonunu d7'ye getirip kalenizi tehdit eder ve atınızla şah-mat deseniz bile kaybedersiniz ve dokuz-on hamle sonra yenilirsiniz.”

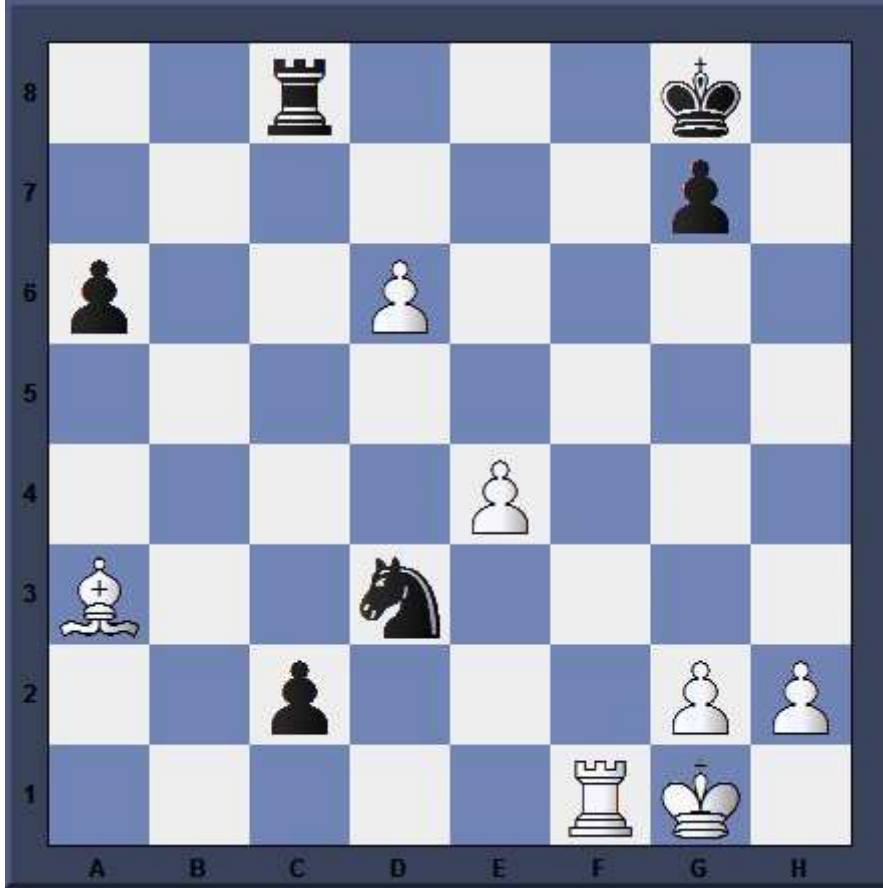
1922'de Pisyaner Turnuvası'nda Alekhine 'in Bogolyubov'a karşı oluşturduğu konumun hemen hemen aynısı.

Örnek gösterilen maçı bir hayal ürünü olmadığı araştırılınca meydana çıkıyor. Gerçekten de Alekhine ile Bogolyubov'un 1922 yılındaki maçında piyonunu c1 oynamayıp Şahını h7 ye kaçıyor Siyah. Böylelikle öyküdeki maçı konumuna erişebiliyoruz.

Kitapta bahsedilen konum* :

Alekhine-Bogolyubow 1922 Bad Pistyan (15)

38.d6 hamlesinden sonraki konum

Dr B hikayesini anlatırken işkence odasıyla, savaşın acımazlığını, 20.yüzyılın genel görünümü olarak sunar. Sf. 45'de ise "Yeryüzünde hiçbir şey insan ruhuna hiçlik kadar baskı yapamaz" derken hemen aklımıza yazarın çağdaşı Albert Camus 'un kullandığı sözü gelir.

"Cehennem hiçlikten iyidir."

Bu kitabı okuyan her kimse bir satranç maçıının heyecanına kendine kaptırırken aynı zamanda 20.yüzyılın acımasızlığına dair bir fikir edinebilir. İşte bu kitabın büyüklüğü de buradan gelir. İşkence altında iç sorgulamalar, kendinden şüphe etmeler, bilinmezlik içinde mücadele insanı bunalıma sürükler. Diğer yandan ise çarşıftan satranç altlığı, ekmek parçalarından taşlar, odanın tozundan taşlara siyah renk verme ise faşizme karşı insanlığın mücadelesi değilse başka ne olabilir?

Dr.B'nin işkence odasından çıktıktan sonra ilk sözleri ise anlamlıdır. “Yeryüzünde beni sorgulamayan , bana işkence yapmayan bir insan var mı gerçekten? Bir insana insan gibi davranılması, üstelik –akıllalmaz bir mucize- yumuşak , sıcak, sevecen,bir kadın sesi.Dr. çağının insanına böyle hayretle bakmaktadır.

Dr. B dünya şampiyonu Czentovic'le olan ikinci maçını kazanır. Bu diktatörlüğe karşı insanlığın zaferidir. Oysa yaşadığı acıların izleri beynindedir. Yapılan yeni maç teklifini hemen kabul eder. Son maçın yarısında sinirleri iyice tahrip olmuştur. Maçın sonunu getiremez. Birden “şah mat şah mat” diye bağırmaya başlar. Oysa beyninde başka bir oyun görmüştür. Başka hamleler hesaplamıştır. Bu baskıya daha fazla dayanamamıştır. Herkesten özür dileyip, oyunu terk eder. İnsanlık 20.yüzyılda her ne kadar tahrip olsa da sağ çıkmıştır. Eğer savaşlar biraz daha sürseydi buna daha fazla dayanamayacaktı.

İnsanlık oyunu terkedecekti.

***Not :**

Alekhine,Alexander - Bogoljubow,Efim [C84]

Bad Pistyan Bad Pistyan (15), 1922

1.e4 e5 2.Af3 Ac6 3.Fb5 a6 4.Fa4 Af6 5.0–0 Fe7 6.Ac3 b5 7.Fb3 d6 8.a4 b4 9.Ad5 Aa5
10.Fa2 Axd5 11.Fxd5 c6 12.Fa2 c5 13.c3 Kb8 14.Fd5 0–0 15.d4 exd4 16.cxd4 c4 17.Fe3 Fe6
18.Fxe6 fxe6 19.d5 e5 20.Kc1 Vd7 21.Ag5 Fxg5 22.Fxg5 Kbc8 23.Ve2 h6 24.Fh4 Kf7
25.Fg3 Vxa4 26.f4 exf4 27.Fxf4 Vb5 28.Fxh6 c3 29.Vg4 Vd7 30.Vxd7 Kxd7 31.bxc3 bxc3
32.Fd2 Kdc7 33.Ff4 Ab3 34.Fxd6 Kf7 35.Kxf7 Axc1 36.Kf1 Ad3 37.Fa3 c2 38.d6 h7 39.h4
Kc4 40.e5 Axe5 41.Fb2 Kc8 42.Kc1 Ad7 43.Şf2 Şg6 44.Şe3 Kc6 45.Fd4 Af6 46.Şd3 Kxd6
47.Kxc2 ½–½